

Wojciech SMOCZYŃSKI

ETIMOLOGIJOS PASTABOS IV¹*váikščioti*

M. Daukša vartojo *váikščioti* šioms lenkiškojo originalo reikšmėms perteikti: 1. 'chodzić, iść, vaikščioti, eiti', 2. 'postępować, pasistūmėti', 3. 'naśladować, (pėdomis) sekti', 4. 'rządzić, valdyti', 5. 'przychodzić, ateiti', 6. 'obchodzić, aplenkti', 7. 'bywać, lankytis, būti' ir 8. 'sprawować się, elgtis' (plg. Cz. Kudzinowski, Index do DP, II 399). K. Būga (RR II 477) apibūdino *váikščioti* kaip dažninį veiksmažodžio *vykstù*, *výkti* 'sich auf den Weg machen' vedinį ('umhergehen')². Kartu jis pastebėjo, kad šio vedinio tvirtapradė priegaidė kontrastuoja pamatinio kamieno tvirtagalei priegaidei, o tai yra ne fonetinio pobūdžio reiškiny, bet – kaip pasakytume šiandien – išvestinės formos morfologinis žymėjimas, papildantis afiksaciją bei balsių kaitos o laipsnį. Panašūs atvejai yra *bráidžioti* iš *brindù*, *išsiskláidžioti* iš *sklindù*, *káišioti* iš *kišù*.

K. Būgos neliestas liko klausimas, kurios priesagos vedinys yra *váikščioti*. Kiti tyrinėtojai taip pat neatsakė į šį klausimą. P. Skardžius (ŽD 128) mini *váikščioti* tik atsitiktinai, aptardamas nomen agentis *vaikštikas*, bet p. 519, kur analizuoja priesagos *-čioti* veiksmažodžius, mus dominančio žodžio nepateikia. Nutyli apie *váikščioti* ir

¹ Trečiojoje „Etimologijos pastabų“ dalyje (Baltistica, XXVIII (2), 1994, 48–54) analizuojami lie. *kakšlė, pūkšlė, vikšras* ir *vievesà*.

² Etimologijos požiūriu *vykstù* yra nykstamojo laipsnio šaknies **vik* (plg. *veikiù, veikti*) antrinis vedinys. Jis interpretuotinas kaip **vink-stu*, t. y. inchoatyvinės priesagos *-st-* išplėstasis kamieno **vinku* variantas. Pastarasis savo ruožtu buvo išvestas iš **vik* su nosiniu intarpu tokiu pat būdu, kaip lot. *uincō* intr. „esu nugalėtojas, turiu persvarą“, tr. „nugaliu, įveikiu“ iš **uik*, plg. *uīcī, uictum, uictor, peruicāx*. Semantikos atžvilgiu lot. *uincō* gretinamas su lie. *apveikiù* „apgalėti, įveikti“: *Ar apveiksi jį, t. y. ar apgalėsi, ar valosi?* (Литовский словарь А. Юшкевича, I, 99). – Nepamatuotas yra A. Waldės ir J. B. Hofmanno (Lateinisches etym. Wb. 3 II 792) skeptiškas požiūris į lot. *uincō* ir lie. *vykstù* sugretinimą. Ilgasis balsis y lie. *vykstù* netrukdo šiam sugretinimui. Jis nėra pirmykštis, bet traktuotinas kaip tautosilabinio junginio *i + ŋ* (gomurinis nosinis priebalsis, žymimas rašyboje kaip *nk*) refleksas, atsiradęs naujame fonetiniame kontekste transformacijos **vinku* į **vinkstu* metu. Kaip žinia, pozicijoje prieš spirantą (šiuo atveju *-st-*) nosinis balsis apie XVII a. virsta pailgėjusios trukmės skaidriuoju balsiu. Taigi šiuo atveju turime raidą **[viŋ^kstu]* > **[vī^kstu]* > *[vi:kstu]*. Plg. *pažįstu* < **pažlŋ-stu* šalia *pažinti*.

J. Otrębskis (GJL II § 597 ir kt.). E. Fraenkelis (LEW 1181) užsimena apie *váikščioti* aptardamas *vaikýti*, tačiau nieko nepasako apie darybos formantą³.

1. Aprašymo požiūriu *váikščioti* galima skaidyti *váik-ščioti* ir laikyti *-ščioti* „išplėstuoją“ priesagos *-čioti* variantu. Šis galėjo būti išskirtas reanalizės būdu iš tokių dažniųjų priesagos *-čioti* veiksmažodžių, kurie buvo išvesti iš kamienu, turėjusių kamiengalyje *-s* arba *-š*. Plg. *besčióti* ir *basčióti*, *blėsčioti*, *tįsčioti*, *kąsčioti* (rašyba *sč* yra etimologinė), *gáiščioti*, *leščióti*, *nėsčioti*, *peščióti*, *ráiščioti* ‘rišinėti’⁴. Šią reanalizę sąlygojo suvokimas, pvz., *gáiščioti* kaip *gaiš-* + *-ščioti*, dėl ko *-ščioti* išsiskyrė kaip alternatyvinis formanto *-čioti* variantas⁵. Šis *-ščioti*, papildomai išplėstas fonema *š*, buvo ekspresyvesnis negu *-čioti*, ir būtent šis privalumas lėmė jo kaip savarankiško žodžių darybos formanto plitimą. Tai rodo, pvz., dubletas *krúpščioti* šalia *krúpčioti* (žr. K. Būga RR II 475) ir *šókščioti* šalia *šókčioti* (LKŽ XV 223). Atitinkamai galima manyti, kad *váikščioti* atsirado substitutyvinės derivacijos keliu iš senesnio **vaik-čioti*. Šis darinys savo ruožtu galėjo būti veiksmažodžio *vaikýti(s)* formalioju semantiniu derivatu; dėl to nesame visiškai tikri, kadangi nežinome kitų išvestinių veiksmažodžių, kurių kamieno forma būtų *vaik-*.

2. Kitą *váikščioti* aiškinimo galimybę diktuoja diachroninis požiūris. Lietuvių kalbos tarmėse ta pačia reikšme kaip ir *váikščioti* vartojamas veiksmažodis *váikštyti*, *váikštau* (plg. NSB V 181). Čia susiduriame su **vaikstyti*, priesagos *-styti* vediniu, pakitusiu pagal fakultatyvų alveolarizacijos procesą *s > š* po *k*. Plg. *lakštýti* šalia *lakstýti*. Priesagos *-styti* vedinių darybos pamatu reikia laikyti intranzityvines esamojo laiko formas su *-st-*, plg., pvz., *dangst-ýti* iš *diňgsta*, *džiáust-yti* iš *džiústa*, *skirst-yti* iš *skirsta*, *sklaist-ýti* iš *sklýsta* (**sklind-sta*). Pirma, tai buvo priesagos *-yti* vediniai su apofoniniu šaknies balsiu *o*, paralelūs iteratyviniam tipui *dangýti* ← *dengiù*. Darybinė klasė *-styti* atskira išsiskyrė tada, kai kalbantieji *dangstýti* daugiau nebesuvokė kaip veiks-

---

³ Nerandame *váikščioti* tokiuose etimologijos veikaluose, kaip V. Urbutis, Baltų etimologijos etiudai, Vilnius, 1981; A. Sabaliauskas, Lietuvių kalbos leksika, Vilnius, 1990; ir S. Karaliūnas, Baltų kalbų struktūrų bendrybės ir jų kilmė, Vilnius, 1987.

⁴ Dar galima būtų atsižvelgti į *verba denominativa*, pvz. *ankščioti* (DP) iš *ánkščia* ‘skola’ ir *kumščioti* ‘stumdyti, kriukiuoti’ iš *kùmščia* (plg. S k a r d ž i u s ŽD 516), tačiau kuriuose *-šč-* priklauso kamienui.

⁵ Šios reanalizės galimybę sąlygoja svarbus lietuvių fonetikai degeminacijos dėsnis. Jis veikia morfemų sandūroje ir supaprastina visus junginius, susidedančius iš dviejų identiškų priebalsių. Plg., pvz., būsimąjo laiko formas: *kàsiu*, ne **kassiu* (: *kasù*); *nėšiu*, ne **neššiu* (iš **neš-siu*, plg. *nešù*); *vėšiu*, ne **veššiu* (iš **vež-siu*, plg. *vežù*) ir pan. Taigi kai su kamiengalio priebalsiu susiduria tos pačios klasės afikso priebalsis (*s-s*, *š-s*), degeminacijos dėsnis supaprastina priebalsių junginius morfemų sandūroje. Dėl to skirtingoms morfemoms priklausančios fonemos sutampa viename garse, o kalbantieji atstato morfemų ribą iš naujo, vadovaudamiesi savo intuityviu žodžių struktūros suvokimu.

mažodžio *diņgsta* kauzatyvo, o ėmė asocijuoti su pirminiu veiksmožodžiu *dengiù*, *deņgti*. Tai sukėlė reanalizė *dang-* + *-styti* (vietoj ankstesnės **dangst-* + *-yti*) ir lygiagretų kauzatyvinės reikšmės vartimą iteratyvine⁶. Iš to kyla klausimas, ar tik *váikštyti* (**vaikst-yti*) nebuvo *k a u z a t y v i n ė s* kilmės derivatas ('leisti ką nors į kelionę'), išsivestas iš intr. *išvykstù* 'leidžiuos į kelionę'. Jei sutiktume su prielaida, kad forma **vaikstyti* yra senesnė negu *váikščioti*, tai transformaciją *-styti* į *-ščioti* galėtų paaikinti hipotetinė esamojo laiko forma su *-ja-*, o būtent **vaikščia*, kuri priklausė nykstančiam tipui sen. lie. *mókia* (*mókyti*), *ródzia* (*ródyti*) ir tarm. aukšt. *mìnkia* (*mìnkyti*)⁷. Tokiu atveju *váikščioja*, *-oti* būtų priesagos *-oti* *i t e r a t y v a s*, išvestas iš *e s a m o j o* laiko formos **vaikščia*. Tokia kilmė galėtų paaikinti *-šč'*- atsiradimą veiksmožodžio kamiengalyje. Sutinkamai su šia hipoteze mūsų veiksmožodžio istoriją galima būtų pa-vaizduoti šitaip: *vykstù* → **vaikst-yti* (praes. cauz.), **vaikšč'-a* → (praes. iter.) *váikšč'-oja*. Teisingas gali būti tik vienas iš dviejų čia pateiktų žodžio *váikščioti* atsiradimo būdų. Tinkamas sprendimas bus rastas, tikiuosi, diskusijos eigoje⁸.

ETYMOLOGICAL REMARKS IV: *váikščioti*

S u m m a r y

Descriptively, Lith. *váikščioti* (*-ioja*) „walk, stroll, pace“ may be analysed as *váik-ščioti* (cf. *výkti*, *-sta* „go, make one's way“, *veikti*, *-ia* „do act, operate“) that seems to have substituted for older **vaik-čioti* owing to reanalysis of forms where *-š-* was part of a root.

Diachronically, in view of dial. *váikštyti* (*váikšto*) „walk, stroll, pace“ < **vaikstyti* (*s* > *š* after *k*), originally a causative from *iš-vykstù* „I go away, leave, depart“, it is likely that 3 p. praes. **vaikst-ja* > **vaikščia* served as a basis for *váikščioja*, *váikščioti*, an iterative with the suffix *-oti*.

⁶ Neįtikina J. O t r ė b s k i o hipotezė (GJL II § 650), kad tipas *-styti* atsiradęs dėl šaknų su *v o k a l i n i u* kamiengaliu, nes priesagos *-yti* prisijungimas prie jų reikalavo „elemento *-st-*“ hiatui išvengti, plg. **klo-st-yti*, **kau-st-yti*. Tačiau trimis eilutėmis žemiau tas pats autorius išsako teisingą mintį, kad *-st-* yra „iš esmės tas pats elementas, kaip ir *tìnti*, *tìnsta* tipo veiksmožodžių esamojo laiko formose“.

⁷ Plg. J. O t r ė b s k i GJL II § 639.

⁸ Autorizuotas vertimas iš lenkų kalbos Sergejaus T e m ė i n o (Vilniaus universiteto Slavų filologijos katedra).